

ЦХОВРЕБОВА М. Г.,
аспірантка кафедри державно-правових
дисциплін
(Міжнародний гуманітарний
університет)

УДК 342.9.03

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.5.34>

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДВАЛИНИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ ПОЗИЦІЇ ПРИ РОЗГЛЯДІ ЮРИДИЧНИХ СПРАВ В АДМІНІСТРАТИВНІЙ СФЕРІ

Невід'ємною умовою належного вирішення юридичної справи є обґрунтована й законна правова позиція, в якій закріплено результати юридичної кваліфікації фактичних обставин справи й аргументації причинно-наслідкових зв'язків досліджених доказів. Формування правової позиції в адміністративній сфері вбачається затребуваним напрямом наукових розробок бо пов'язане з важливою роллю, яку адміністративне право відіграє у врегулюванні відносин між державою та громадянами, а також між різними органами влади.

Методологічні підвалини дослідження особливостей формування правової позиції в адміністративній сфері передбачають науковий підхід до правового аналізу, який враховує специфіку адміністративного права й процесу та потреби захисту прав громадян і юридичних осіб, підтримання інтересів держави. Складовими компонентами такого дослідження виступають наступні: 1) аналіз методології сучасної юриспруденції та спеціальних методів дослідження у правовій сфері; 2) розкриття сутності принципів адміністративного процесу та судочинства; 3) перегляд особливостей етичних та професійних стандартів учасників розгляду юридичних справ в адміністративній сфері.

Під час дослідження особливостей формування правової позиції в адміністративній сфері слід використовувати наступні методи: загальні методи (опису, спостереження, порівняння, узагальнення); загальнонаукові методи (діалектика, аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення, індукція, аналогія); міждисциплінарні методи (соціологічний, статистичний, історичний, когнітивний); спеціально-наукові методи юридичних наук (формально-юридичний, порівняльно-правовий, юридичної герменевтики); спеціальні методи юридичної техніки й технологій (юридичний аналіз, юридико-логічна концентрація, юридичне конструювання).

В процесі формування правової позиції, слід враховувати особливості адміністративного провадження, зокрема щодо строків, процедур доказування, прав учасників процесу тощо. Розуміння особливостей адміністративного процесу допомагає формувати позиції, які можуть витримати процедури перевірки та контролю, забезпечуючи ефективний захист інтересів сторони.

При формуванні правової позиції необхідно враховувати етичні стандарти професійної діяльності, адже ефективна правова позиція повинна захищати інтереси учасників, залишаючись у межах правових і моральних норм.

Ключові слова: адміністративний процес, адміністративне судочинство, методологія юриспруденції, правова позиція, принципи права, юридична кваліфікація, юридична діяльність.

Tskhovrebova M. G. Methodological foundations of studying the features of the formation of the legal position when considering legal cases in the administrative sphere

An integral condition for the proper resolution of a legal case is a well-founded and legal legal position in which the results of the legal qualification of the factual circumstances of the case and the argumentation of the cause-and-effect relationships of the researched evidence are established. The formation of a legal position in the administrative sphere is seen as a popular direction of scientific research because it is connected with the important role that administrative law plays in the regulation of relations between the state and citizens, as well as between various authorities.

The methodological foundations of the study of the peculiarities of the formation of a legal position in the administrative sphere provide for a scientific approach to legal analysis, which takes into account the specifics of administrative law and the process and the need to protect the rights of citizens and legal entities, support the interests of the state. The components of such a study are the following: 1) analysis of the methodology of modern jurisprudence and special research methods in the legal field; 2) disclosure of the essence of the principles of the administrative process and judicial proceedings; 3) review of the peculiarities of ethical and professional standards of participants in the consideration of legal cases in the administrative sphere.

The following methods should be used when studying the specifics of the formation of a legal position in the administrative sphere: general methods (description, observation, comparison, generalization); general scientific methods (dialectics, analysis, synthesis, abstraction, generalization, induction, analogy); interdisciplinary methods (sociological, statistical, historical, cognitive); special scientific methods of legal sciences (formal legal, comparative legal, legal hermeneutics); special methods of legal techniques and technologies (legal analysis, legal-logical concentration, legal construction).

In the process of forming a legal position, one should take into account the peculiarities of administrative proceedings, in particular regarding terms, evidentiary procedures, rights of process participants, etc. Understanding the peculiarities of the administrative process helps to form positions that can withstand verification and control procedures, ensuring effective protection of the party's interests.

When forming a legal position, it is necessary to take into account the ethical standards of professional activity, because an effective legal position must protect the interests of the participants, staying within the limits of legal and moral norms.

Key words: *administrative process, administrative proceedings, methodology of jurisprudence, legal position, principles of law, legal qualification, legal activity.*

Вступ. Формування правової позиції в адміністративній сфері вбачається затребуваним напрямом наукових розробок бо пов'язане з важливою роллю, яку адміністративне право відіграє у врегулюванні відносин між державою та громадянами, а також між різними органами влади. У сучасних умовах розвитку правової держави й верховенства права, адміністративна юрисдикція стала ефективним інструментом для захисту прав і законних інтересів осіб у відносинах з державою. Формування правової позиції в адміністративних справах потребує врахування різноманітних факторів, серед яких правове регулювання, практика тлумачення, адміністративна і судова практика.

Постановка завдання. Метою статті є загальнотеоретичний аналіз методологічних підвалин дослідження процесів формування правової позиції в адміністративній сфері.

Результати дослідження. Методологічні підвалини дослідження особливостей формування правової позиції в адміністративній сфері передбачають науковий підхід до правового аналізу, який враховує специфіку адміністративного права й процесу та потреби захисту прав громадян і юридичних осіб, підтримання інтересів держави. Складовими

компонентами такого дослідження виступають наступні: 1) аналіз методології сучасної юриспруденції та спеціальних методів дослідження у правовій сфері; 2) розкриття сутності принципів адміністративного процесу та судочинства; 3) перегляд особливостей етичних та професійних стандартів учасників розгляду юридичних справ в адміністративній сфері.

Розвиток сучасного правознавства обумовлений його переходом від методологічного монізму до світоглядно-методологічного плюралізму, що пов'язано з серйозним переглядом уявлень про державно-правові закономірності. Глибокий аналіз усіх явищ, визначення принципів орієнтирів подальшого розвитку юридичної науки стає найважливішим напрямом наукових досліджень, основою ефективності яких має бути методологія правознавства [13, с. 5].

Методологія сучасної юриспруденції є комплексною системою знань та підходів, що поєднують загальнонаукові та спеціальні методи для аналізу права як явища і як соціальної інституції. Основні методологічні підходи в сучасній юриспруденції враховують як традиційні, так і нові тенденції в правовій науці, включаючи міждисциплінарний аналіз, інтеграцію соціологічних, психологічних та економічних аспектів у вивчення права. Це дозволяє глибше зрозуміти правові явища, враховувати динаміку розвитку суспільства та вносити пропозиції щодо вдосконалення правової системи.

Слід погодитися із тим, що особливістю сучасної методологічної ситуації у правознавстві і державознавстві стають неklasичний та постнеklasичний виміри дослідження. Все більше проявляється діалогічність в культурній площині, заперечується концепт «правильності» у розвитку різних правових систем, що сприяє закріпленню принципу толерантності та формує ідеали акультурації через запозичення позитивного правового досвіду та становлення ідеї загальнолюдських цінностей правового розвитку [12, с. 58].

Існують вузький та широкий підходи до розуміння методології юриспруденції. Широкий підхід, резюмує, що методологія це не лише система принципів, підходів і методів, але й система знань про їх природу та особливості застосування. Вузький підхід є відображенням розуміння того, що методологія це сукупність принципів, підходів і методів, які мають бути використані під час дослідження. Саме у вузькому сенсі нами буде проаналізовано методологію дослідження особливостей формування правової позиції в адміністративній сфері.

М. Костицький, слушно зауважує, що методологія пізнання в юриспруденції є систематизованою сукупністю філософських і наукових теорій, концептуальних ідей (моделей), методологічних принципів, парадигм і методів. Отже, той, хто досліджує юридичну теорію та практику, може здійснювати вибір між уже наявними вченнями чи теоріями, обрати розроблені на їх ґрунті принципи й методи пізнання та застосовувати у своїй пошуковій діяльності. Методологій і методів, які використовують у юридичному пізнанні, може бути дуже багато [6, с. 14].

Слідуючи обраному напрямку, стає необхідним проаналізувати принципи, підходи і методи, завдяки застосуванню яких слід розкривати характерні ознаки предмету нашого дослідження.

До плеяди принципів які виступають фундаментом дослідження особливостей формування правової позиції в адміністративній сфері слід відносити: принцип історизму, принцип системності, принцип плюралізму, принцип міждисциплінарності.

Світоглядно-орієнтуючими компонентами стали аксіологічний, антропологічний, діяльнісний, функціональний та герменевтичний підходи.

На думку М. С. Кельмана, методологічний підхід – це комплекс концептуальних, тактичних та методологічних аспектів. У вузькому розумінні цей термін застосовують до будь-якого з аспектів, що відповідають практиці вживання його у науковому середовищі [4, с. 29].

Системоутворюючим інструментом дослідження безумовно виступає саме діяльнісний (діяльний) підхід, завдяки якому стало можливим встановити особливості та закономірності здійснення діяльності з формування правової позиції по справі в системі юридичної діяльності сучасної України.

В зазначеному аспекті, слід погодитися із науковою позицією С. Д. Гусарєва, що діяльнісний підхід це «...гармонійна сукупність установок, прийомів, ансамблів і методів, серед яких метод діяльності вважається провідним, а інші стосовно нього виконують обслуговуючу роль. Цей підхід дозволяє сконцентрувати увагу дослідника не тільки на проблемі власне діяльності, а й на інших явищах, у співвідношенні або взаємодії з якими знаходиться діяльність. Вивчаються аспекти включення конкретного виду діяльності до системи вищого рівня або віднесення її до певного типу соціальної діяльності тощо (соціальне значення, обумовленість станом розвитку суспільних відносин, функціональне призначення діяльності або функції суб'єкта діяльності, взаємозв'язок функціонального призначення та структури, характеристика стану, визначення критеріїв ефективності, перспективи розвитку, взаємодії)» [2, с. 64].

В нашому дослідженні ми поділяємо наукову позицію Н. М. Крестовської, щодо класифікації методів, відповідно до якої слід виділяти наступні групи: загальні методи пізнання; загальнонаукові методи; міждисциплінарні методи; спеціально-наукові методи юридичних наук [7, с. 30].

В свою чергу, Манько Д. Г., досліджуючи мистецтво створення правових актів, наголошує на доцільності виокремлення наступних груп методів: загальнонаукові методи (метод історизму, метафізичний, системно-структурний, порівняльний, соціологічний, лінгвістичний, технічний, логічний методи); методи окремих наук (формально-юридичний, порівняльно-правовий, юридичної герменевтики); спеціальні методи юридичної техніки й технологій (юридичний аналіз, юридико-логічна концентрація, юридичне конструювання) [8, с. 15–17].

Враховуючи зазначені положення, під час розкриття предмету нашого дослідження слід використовувати наступні методи: загальні методи (опису, спостереження, порівняння, узагальнення); загальнонаукові методи (діалектика, аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення, індукція, аналогія); міждисциплінарні методи (соціологічний, статистичний, історичний, когнітивний); спеціально-наукові методи юридичних наук (формально-юридичний, порівняльно-правовий, юридичної герменевтики); спеціальні методи юридичної техніки й технологій (юридичний аналіз, юридико-логічна концентрація, юридичне конструювання).

Дослідження особливостей формування правової позиції в юридичній справі вимагає поєднання різних методів, що враховують специфіку аналітичної та практичної роботи в правовій сфері.

Формально-юридичний метод застосовується для структурування правової аргументації, логічного обґрунтування позиції та побудови послідовної лінії захисту чи обвинувачення. Цей метод допомагає уникнути помилок, суперечностей і прогалин у аргументації, що підвищує переконливість правової позиції.

Порівняльно-правовий метод застосовується для вивчення судової практики та правових позицій в аналогічних справах, у тому числі в інших країнах або юрисдикціях. Це дає змогу запозичити вдалі рішення і техніки аргументації, які можуть бути ефективними для конкретної правової позиції.

Використання юридичної герменевтики під час формування правової позиції є надзвичайно важливим для глибокого розуміння, інтерпретації та застосування правових норм у конкретних обставинах справи. Юридична герменевтика вимагає розуміння правового тексту в його соціальному, історичному та культурному контекстах, що дозволяє побачити ширше значення правових норм.

Використання методів юридичної техніки й технологій надало можливість встановити алгоритм здійснення діяльності по формуванню правової позиції щодо формування правової позиції по юридичній справі у адміністративній сфері.

Слід погодитися із Д. Г. Маньком, що «...метод юридичного аналізу орієнтує на пізнання фактичних обставин юридичної справи, доказової бази та затребуваності у правовому акті, який підлягає створенню.

Метод юридико-логічної концентрації зумовлює застосування вищого рівня професійної майстерності юриста, з урахуванням як його професійного досвіду, так і фактичного

відчуття права, розуміння порядку організації системи законодавства та знання чинних правових норм, звичаїв ділового обороту, а також особливостей організації юридичної діяльності, юридичної доктрини та догми права.

Метод юридичного конструювання відображає послідовність пошуку та створення необхідного виду формально-юридичного оформлення – як самого процесу провадження юридичної справи, так і фіксації її результатів» [9, с. 31–35].

Використання зазначеної методології дозволяє всебічно та повно проаналізувати діяльність з формування правової позиції, розкрити її правову природу та характерні риси, встановити взаємозв'язок та взаємовплив із іншими поняттями та явищами сучасної юриспруденції.

Правова позиція має забезпечувати, щоб дії адміністративних органів були підпорядковані закону та правовим стандартам, а відтак, вона має бути розроблена з урахуванням права всіх сторін на рівні можливості та справедливий розгляд. При формуванні правової позиції слід обґрунтовувати, що адміністративні заходи відповідають легальним цілям і не є надмірними.

Виконання зазначених орієнтирів можливо лише за умови дотримання принципів адміністративного процесу.

В. В. Кальник, під принципами адміністративного процесу пропонує розуміти основні керівні ідеї та положення, які визначають порядок та правила здійснення адміністративного провадження, регулюють взаємовідносини між суб'єктами адміністративного процесу, забезпечують справедливість, ефективність та законність адміністративних дій і рішень. Принципи служать основою для формування, функціонування та розвитку адміністративного права, допомагають уникати зловживань владою та забезпечують захист прав і свобод громадян [3, с. 497].

Принципи адміністративного процесу формують магістральний напрям алгоритму дій з формування правової позиції під час розгляду і вирішення справ у адміністративній сфері.

А. Пухтецька, аналізуючи принципи адміністративного процесу поділяє їх на: 1) матеріальні принципи, серед яких сім основних принципів: принцип законності, принцип рівності перед законом, принцип відповідності статутним цілям, принцип пропорційності, принцип об'єктивності та безсторонності, принцип захисту довіри до закону та законодавчо закріплених прав, принцип відповідальності; 2) процедурні принципи, серед яких шість основних принципів: принцип доступу до державних (публічних) послуг, право бути почутим, право на представництво та допомогу, принцип розумного строку (терміну), принцип повідомлення, пояснення причин та визначення засобів захисту прав і апеляцій, принцип виконання адміністративних рішень» [11, с. 82].

Матеріальні і процедурні принципи адміністративного процесу формують каркас вимог і соціальнозначущих приписів щодо забезпечення розуміння природи діяльності з вирішення юридичних справ у адміністративній сфері.

В рамках розкриття предмету нашого дослідження необхідно враховувати й особливості засад адміністративного судочинства як справедливого, неупередженого та своєчасного вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень.

У статті 2 Кодексу адміністративного судочинства України зазначається, що «...основними засадами (принципами) адміністративного судочинства є: 1) верховенство права; 2) рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом; 3) гласність і відкритість судового процесу та його повне фіксування технічними засобами; 4) змагальність сторін, диспозитивність та офіційне з'ясування всіх обставин у справі; 5) обов'язковість судового рішення; 6) забезпечення права на апеляційний перегляд справи; 7) забезпечення права на касаційне оскарження судового рішення у випадках, визначених законом; 8) розумність строків розгляду справи судом; 9) неприпустимість зловживання процесуальними

правами; 10) відшкодування судових витрат фізичних та юридичних осіб, на користь яких ухвалене судове рішення» [5].

В процесі формування правової позиції, слід враховувати особливості адміністративного провадження, зокрема щодо строків, процедур доказування, прав учасників процесу тощо. Розуміння особливостей адміністративного процесу допомагає формувати позиції, які можуть витримати процедури перевірки та контролю, забезпечуючи ефективний захист інтересів сторони.

Слід погодитися із науковцями, що принципів адміністративного судочинства повинні дотримуватись не лише судові інстанції, а й інші учасники адміністративного процесу. В протилежному разі їх вимоги будуть гальмуватись на різних стадіях адміністративного судочинства і в кінцевому рахунку негативно впливати на його результати [1, с. 66].

Поряд із цим, прецеденти, зокрема рішення Європейського суду з прав людини, мають значний вплив на формування правових позицій в адміністративних спорах, бо їх використання підвищує їх обґрунтованість. Адміністративні суди також створюють правові позиції, що стають орієнтиром для формування нових підходів у подібних справах.

Адміністративна сфера часто зачіпає суспільні відносини, тож у формуванні правової позиції важливо враховувати соціальні наслідки рішень та практичні результати для громадян. Відтак, формування правової позиції має бути узгоджено з публічними інтересами та суспільними цінностями, включно із захистом публічного порядку, добробуту та безпеки.

Заключним компонентом дослідження особливостей формування правової позиції в адміністративній сфері є аналіз особливостей етичних та професійних стандартів учасників розгляду юридичних справ.

Праця юристів здебільшого проходить у суді, але далеко не завжди ним обмежується. Етичні вимоги, звернені до учасників судочинства, можуть бути класифіковані у міру залученості їх (учасників) у процес. Серед них виділяють: а) тих, для кого судова діяльність є постійним професійним обов'язком (адвокат, прокурор, суддя); б) експертів, які, маючи спеціальні професійні знання, можуть періодично залучатися до участі в судових засіданнях; в) осіб, для яких участь у судових процесах має тимчасовий характер (присяжні); г) громадян, які беруть участь у судовому розгляді епізодично (свідки, правозахисники, представники громадських організацій та ін.). Суб'єктом, який здійснює правосуддя, є суддя або судді. Особа, яка обіймає посаду судді, повинна відповідати не лише загальнопрофесійним (досягнення відповідного віку, наявність вищої юридичної освіти, стажу роботи тощо), але й певним моральним критеріям, що передбачені в законодавстві, Статтею 127 Конституції України передбачено, що на посаду судді може бути призначений громадянин України, який є добросовісним, а у статті 56 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» зазначається, що суддя повинен дотримуватись правил судової етики, «виявляти та підтримувати високі стандарти поведінки у будь-якій діяльності» [10, с. 57, 58].

Відтак, при формуванні правової позиції необхідно враховувати етичні стандарти професійної діяльності, адже ефективна правова позиція повинна захищати інтереси учасників, залишаючись у межах правових і моральних норм. Повага до прав іншої сторони, прагнення до об'єктивного розгляду та уникнення маніпуляцій є важливими складовими успішного та належного правового обґрунтування.

Висновки. Отже, методологічні основи дослідження формування правової позиції в адміністративній сфері є комплексними й базуються на принципах, методах, аналізі прецедентів та етичних стандартах. Ці елементи дозволяють створити обґрунтоване та стійке розуміння діяльності зі створення правової позиції, яке відповідає як вимогам адміністративного процесу, так і загальним засадам юридичної науки.

Список використаних джерел:

1. Гончарук С. Т., Белкін Л. П. Трансформація принципів адміністративного процесу в адміністративному судочинстві. *Юридичний вісник*. № 1 (30). 2014. С. 62–67.
2. Гусарев С. Д. Юридична діяльність: методологічні та теоретичні аспекти : дисс. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. К., 2007. 422 с.
3. Кальник В. В. Принципи адміністративного процесу: теоретичні основи та правозастосування. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. № 5. 2024. С. 497–501.
4. Кельман М. Осмислення методологічних підходів у сучасному правознавстві. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Юридичні науки». 2018. № 894. С. 24–30.
5. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>
6. Костицький М., Кушакова-Костицька Н. Методологія теоретичного та практичного пізнання в юриспруденції як у науково-практичному комплексі. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2023. № 1 (25). С. 9–17.
7. Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г. Теорія держави і права. Підручник. Практикум. Тести : підручник. К. : Юрінком Інтер, 2015. 584 с.
8. Манько Д. Г. Юридична техніка й технології. Херсон : Грінь Д. С., 2014. 192 с.
9. Манько Д. Г. Юридичні технології та алгоритми формалізації права у вимірі юридичної діяльності : монографія / Д. Г. Манько. Одеса : Фенікс, 2019. 320 с.
10. Професійна етика юриста : навчально-методичний посібник (у схемах) / за наук. ред. проф. В. С. Бліхара. Львів: ПП «Арал», 2018. 108 с.
11. Пухтецька А.А. Принципи адміністративного права: адміністративно-правові та євроінтеграційні аспекти оновлення змісту та практики застосування: монографія. К. ; Харків : ПП Панов, 2016. 434 с.
12. Серебро М.В. Постнекласичні тенденції в методології юриспруденції. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2019. Вип. 55. Т. 1. С. 54–58.
13. Хрідочкін А. В., Макушев П. В. Методологія сучасного правознавства : навчальний посібник. Дніпро : Видавничий дім «Гельветика». 2017. 368 с.

